

ATV

Tinnen grafkisten voor Oostfrieze vorstinnen

B. Dubbe

Het metaal tin wordt meestal geassocieerd met eet- en drinkgerei en allerlei gebruiksgoederen als kandelaren, voorwerpen ten behoeve van de eredienst in kerken, maatbekers en onderdelen van kleding als gespen e.d. om enige voorbeelden te noemen. Ook geniet het bekendheid als metaal, dat gelegeerd met koper brons doet ontstaan.

Minder bekend is, dat het ook gebruikt werd voor grafkisten. Tijdens de barok werden vorstelijken en ook andere belangrijke personen, mede ter verheerlijking van de gestorvene, dikwijls in uitbundig versierde doodkisten bijgezet. Deze werden dan gedecoreerd met inscripties en met ornamenten, waaraan deze periode zo rijk is als wapenschilden, engelen, guirlandes en dergelijke¹. Voorbeelden zijn de kisten in de Habsburgse grafkelder van het Capucijnerklooster te Wenen, waarin diverse leden van de keizerlijke familie werden bijgezet. Andere voorbeelden zijn de tinnen graftombes in de Dom te Freiberg (stad tussen Dresden en Chemnitz) van Saksische keurvorsten en de rijk gedecoreerde tinnen kisten van de markgraven van Brandenburg in de Johanneskirche van Ansbach². Ook, en minder ver van huis staan in de parochiekerk van Delmenhorst vier uit de zeventiende eeuw daterende tinnen grafkisten van de grafelijke familie te Delmenhorst². Dat is ook het geval met de twee tinnen doodskisten in het Oostfrieze Aurich, die in opdracht van de Oostfrieze vorst Christian Eberhard werden vervaardigd. Zij en hun ontstaansgeschiedenis zijn uitvoerig beschreven door G. Schlechtriem, waaraan het volgende ontleend is⁴. De beide kisten bevinden zich thans in het mausoleum op het kerkhof te Aurich. In de ene is de Oostfrieze vorstin Christine Charlotte bijgezet, die stierf op 16 mei 1699. In de andere rust het stoffelijk overschot van de vorstin Eberhardine Sophie, die kort daarna is overleden. De korte schets van het uiterlijk van de kisten berust op de uitvoerige beschrijving die Schlechtriem geeft⁵. De grafkisten zijn 2.20 m. lang en 1.20 m. hoog.

Zij zijn versierd met wapenschilden en op de hoeken van de in dwarsdoorsnede trapeziumvormige kisten, versierd met in tin uitgevoerde zinnebeeldige figuren, die de Hoop, met als attributen een anker en een duif, de Wijsheid of Voorzichtigheid, met een spiegel, de Liefde, met een vrouw en twee kinderen en tenslotte het Geloof, met kruis en boek, symboliseren. Langs de lange zijden zijn op consoles rustende halfzuilen aangebracht en op de hoeken van de deksels gevleugelde engelenkopjes. De kisten rusten op acht bolvormige poten.

Op beide grafkisten bevindt zich een banderol met de tekst: Menso Hoyer me fecit Amstelredami 1705, hoewel het jaartal op de kist van Christina Charlotte niet meer te lezen is⁶. In elk geval blijkt hieruit dat de kisten te Amsterdam zijn gemaakt.

Het artikel van Schlechtriem gaat verder met de vraag wie de tinnegieter Hoyer was en over een briefwisseling van het hof in het Oostfrieze Aurich met haar agent in Amsterdam, de heer Johan van der Meulen, die voornamelijk over de kostprijs van de kisten ging en over de leveringstijd.

Uit de brieven van Hoyer in antwoord op deze kwestie blijkt, dat hij die zegelde met een wapen met in het veld van het schild als wapenteken een hooi-berg en als helmteken een opgeheven arm met een tinhamer. Dit zelfde wapen gebruikte zijn zoon J. Hoyer, genoemd naar zijn grootvader en als tinnegieter werkzaam te Amsterdam, in het laatste schildje van zijn viermerk.

Opgemerkt moet nog worden, dat aanwijzingen voor het uiterlijk van de kisten werden geleverd door het Auricher hof, dat de kisten ongeveer 1500 pond wogen en dat ze tenslotte per schipper over het

Tinnen grafkisten voor Oostfrieze vorstinnen

Oostfrieze Norden naar Aurich werden verscheept⁷. Wie was deze Menso Hoyer? Bekend was al, dat hij in 1699 het Amsterdamse poorterschap verkreeg⁸. In de periode 1600 – 1700 emigreerden vele Duitse tinnegieters naar Amsterdam. Van de 59 werklui, die in dit tijdsbestek naar Amsterdam kwamen en daar huwden, kwamen er 22 uit Oostfriesland. Omdat deze cijfers alleen betrekking hebben op degenen die in Amsterdam trouwden en niet op hen die reeds in de echt verbonden waren of vrijgezel bleven, zullen er ongetwijfeld meer tinnegieters geweest zijn, die zich daar hebben gevestigd⁹.

Hoyer was afkomstig uit Dorum, een dorp in de nabijheid van de Noordzeekust ten noorden van Bremerhaven. In het doopregister uit 1675 van deze plaats blijkt, dat hij als zoon van Johan Hoyer op 27 mei 1675 werd gedoopt. Hij overleed in 1753 te Amsterdam¹⁰.

Tot onze verbazing vonden wij de naam Hoyer terug in een boek met als auteur een zekere Z.C. Von Uffenbach, die een reis beschrijft, die hij in het prille begin van de achttiende eeuw ondernam en ondermeer Holland bezocht¹¹. Daarin wordt melding gemaakt van een bezoek dat hij bracht aan Menso Hoyer te Amsterdam. Als reden gaf hij op, dat hij de tinnen doodskist wilde zien, die voor de vorst van Oostfriesland gemaakt was, waarover te Amsterdam in die tijd veel ophef werd gemaakt. Nadat hij er een blik op had geworpen, gaf hij als zijn mening te kennen, dat hij dergelijke kisten bij vorstelijke begrafenissen in Duitsland had gezien, waarbij hij even mooie exemplaren ja zelfs mooiere had aangevonden. Tijdens het bezoek klaagde Hoyer over het feit, dat de betaling uit Oostfriesland niet volgde, waarover hij nog al wat misbaar maakte. Hij moest namelijk voor zijn arbeid en het tin de toch aanzienlijke som van duizend dukaten hebben. Overigens beroemde hij zich op zijn werk en wees op de grootte van het geheel en ook op het feit dat het plaatwerk uit één stuk en zonder luchtgaten was gegoten. Verder attendeerde hij erop dat de beelden en festoenen fraai waren uitgevoerd.

Op de kist waren zeer veel wapenschilden te zien, waarvan de ontwerpen heel mooi door een belangrijke Amsterdamse graveur waren vervaardigd. Hij maakte tijdens het bezoek van Von Uffenbach ook melding van de figuren op de hoeken van de kist, die door een toen bekende beeldhouwer Van der Plaace waren gemaakt.

Wie was deze Van der Plaace? Vrijwel zeker werd hier Pieter van der Plaes II bedoeld, geboren te Amsterdam en mogelijk de zoon van de schilder David van der Plaes (1647 – 1704). Pieter was o.a. als beeldhouwer werkzaam¹².

Hieruit blijkt nog eens dat bij dit soort opdrachten beeldende kunstenaars en tinnegieters samenwerkten. De tinnegieter was de met de uitvoering belaste ambachtsman. De kunstenaar was de ontwerper c.q. de maker van de modellen, van de ornamenten en beelden.

Von Uffenbach besluit zijn bericht over dit bezoek met de mededeling, dat hij een theeketel en een paar kandelaars van Hoyer kocht, die zoals hij zei: von einer sonderbaren Art Zinn, so wie Silber aussiehet. Tenslotte vermeldt hij nog een 'recept' om dergelijke stukken schoon te houden.

Dit 'ooggetuige' verslag is een waardevolle aanvulling op hetgeen over de Oostfrieze doodskisten bekend was uit het artikel van Schlechtriem. Het toont nog eens aan, dat tin niet alleen gebruikt werd voor het gieten van kannen en borden en dergelijke, maar dat het vroeger ook voor andere doeleinden werd gebruikt.

Bijlage

.....*Nach dem giengen wir zu Menso Hoyer, Tingieter (Zinn-Giesser). Wir wollten die tinne dooden-kist, oder zinnernen Todten-Sarg sehen, davon man allhier ein unerhörtes Wesen macht, ob ich wohl in Fürstlichen Begräbnissen in Teutschland selbige eben so schön, ja noch schöner gesehen. Sie ist vor den Fürsten in Ost-Friesland gemacht, weil*

Tinnen grafkisten voor Oostfrieze vorstinnen

aber die Zahlung nicht erfolgt, noch nicht geliefert, worüber der Mann gar sehr klagte, weil sie anlauffe. Er machte selbst gar viel Rühmens davon, sonderlich wegen ihrer Grösse, und dasz die Platte von einem Stück sonder luchtgaten oder Löcher, wie auch die Bilder und Festonen sehr erhaben, und ganz heraus stehend gegossen.

Vor seine Arbeit, nemlich das Giessen und das Zinn, musz er tausend Ducaton (deren einer Drey Gulden drey Stuyver beträgt) haben.

Es sind aber auch sehr viele Wappen recht schön und erhaben ausgearbeitet darauf, von einem der vornehmsten Graveur allhier. Auf den vier Ecken sind diese Figuren, der Glaube, die Liebe, die Hoffnung und die Vorsichtigkeit (wie die Holländer die Prudenz nennen) von einem vornehmen Bildhauer, van der Plaace gemacht.

Wir kaufften von diesem Zinngiesser einen Thee-Kessel, und ein paar Leuchter von einer sonderbaren Art Zinn, so wie Silber aussiehet.

Sie sauber zu halten, nimmt man klein und rein geschabt oder zerstossenen Bimstein (pumex) und Regenwasser, dunkt mit einem wollenen Lumpgen erstlich in den Regen, und hernach in den reinen Bimstein, fährt mit langen Zügen um den Kessel oder Leuchter herum, alsdann spühlet man es mit Regen ab, und trocknet es in der Sonne, oder gelinden Feuer.

Uit: Z.C. von Uffenbach, Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen. Holland und Engelland, Ulm (1754. '55), dl. III, pp. 578 – 579. (Z.C. Von Uffenbach was burgermeester van Frankfurt)

Noten

- 1 K. Berling, Altes Zinn, Berlin 1920, pp. 144 – 147.
- 2 Ibidem, afb. 104 en 105. H.U. Haedeke, Zinn, Brunswijk 1963, pp. 373 – 374 en afb. 360.
- 3 Th. Kohlmann, Zinngiesserhandwerk und Zinngerät in Oldenburg, Ostfriesland und Osnabrück, Göttingen 1972, p. 113.
- 4 G. Schlechtriem, Menso Hoyer, Zinngiesser zu Amsterdam, in: Jrb. Der Männer vom Morgenstern, dl. 42 (1961), pp. 209 – 214.
- 5 Ibidem, pp. 209 – 210.
- 6 Ibidem, p. 210.
- 7 Ibidem, pp. 212 – 213.
- 8 B. Dubbe, Tin en tinnegieters in Nederland, Lochem 1978, p. 328.
- 9 B. Dubbe, Inleiding, in: Cat. Keur van Tin uit de havensteden Amsterdam, Antwerpen en Rotterdam, Antwerpen 1979, pp. 19 – 22.
- 10 G. Schlechtriem, (noot 4), pp. 211 – 213. Zie ook E. Hinze, Noorddeutsche Zinngiesser, Aalen 1964, p. 209, nr. 1176. Deze schrijver maakt melding van een Daniel Hoyer, afkomstig uit Danzig. Hij huwde Anna, de weduwe van de kannengieter Christoff Gose te Königsberg, alwaar hij ook woonde. Hij overleed in 1659.
- 11 Z.C. von Uffenbach, Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland, Ulm (1754 – '55), dl. III, pp. 578 – 579.
- 12 A. von Wurzbach, Niederländische Künstler Lexicon, II, Wenen en Leipzig (1910), p. 332.